

KOMUNIKACIJSKI PLANOVI KUR'ANA

Meho ŠLJIVO

1. Uvod

Kao i sve objavljene religije, islam svoju univerzalnu poruku crpi iz autentičnih izvora, objavljene Božije riječi (Kur'an) i nadahnutih riječi, savjeta, uputa i preporuka Božijeg vjerovjesnika Muhammeda, neka je na njega mir i spas.

Sadržaj islamskih izvora je multiinterpretabilan i može mu se prilaziti sa različitih aspekata: jezičkog, pravnog, kulturnog, civilizacijskog, komunikacijskog i tome slično.

Islamsko učenje je, zahvaljujući između ostalog i snažnoj komunikacijskoj orijentaciji, prelazilo nacionalne, jezičke i etničke barijere. Tolerantnost islamskog svjetopogleda uz stalno pristajanje uz pluralističke vrijednosti također se temelji na originalnim komunikacijskim obrascima Kur'ana. Komunikacijski stil Kur'ana je moguće motriti sa jezičkog, sociološkog, historijskog ili čak socio-lingvističkog aspekta. Ovim radom ćemo ukazati na opću shemu kur'anskoga komuniciranja koja počinje od izvora poruke s težnjom da se dosegne cilj poruke (odredište, destinacija). Za ovakav saznanoteorijski i metodološki pristup proučavanju Kur'ana dostatan epistemološki argument je definicija potencijalnog izvora poruke. "Izvor poruke jest potencijalni entitet. On može predstavljati nešto zemaljsko i nešto ne-zemaljsko, živo i neživo, ljudsko i neljudsko".¹ Smisao pojedinih sura i ajeta čitaocu kojeg od vremena objavljivanja Kur'ana dijeli nepremostivi vremenski raspon

nemoguće je zatvarati u granice jednog jezičkog i kulturnocivilizacijskog kruga. Štaviše, povijesna znanja i iskustva generacija ljudi koji su odgonetali fenomen komunikacije između Nestvorenog i prolaznog produbljuje i obogaćuje kako ljudsko znanje o Božijoj poruci, jednako tako i međuljudsku komunikaciju u svim bitnim aspektima života.

Suvišno je i napominjati koliko je važno afirmirati univerzalnu kulturu dijaloga i poliloga koju baštini islamska konstitutivna tradicija, posebno ako se ima u vidu zlokobna i zastrašujuća Huntingtonova teza o sukobu civilizacija. Čak i kad bi egzaktno bila potvrđena kao realna opasnost i mogućnost ostvarenja, Huntingtonova vizija budućnosti ne korespondira sa kur'anskim učenjem o nužnom dijalogu kultura i civilizacija. Ovim tekstom nemamo namjeru istaknuti sve bitne i moguće aspekte kur'anskog komuniciranja. Takvu, odista veliku i ozbiljnu intelektualnu aktivnost tek naznačavamo kao izuzetno važnu i u isto vrijeme zanemarenu oblast istraživanja na našim prostorima.

2. Tekstualna analiza Kur'ana: nivoi i planovi komunikacije

Prvi kontakt između Nestvorenog i stvorenog, između Boga i čovjeka u islamu se dogodio posredstvom meleka, a u formi usmene riječi. Islamski nadosobni i transcendentni Bog se objavio Poslaniku Muhammedu u formi

usmenog obavještenja, koje je naknadno kodificirano i u tekstualnoj formi.

Prva objava i sudjelovanje meleka u komunikacijskom i medijskom kanalu između Boga i čovjeka ilustrira dvojni prirodu medija: prenositeljsku, posredničku ulogu (melek Džebrail ne oblikuje već samo posreduje poruku) i identifikacijsku ulogu (sam medij, u ovome slučaju nematerijalno i nevidljivo biće, melek, jest poruka par excellence, s obzirom da je po svojoj bezgriješnoj prirodi onemogućen da mijenja sadržaj same poruke, medij u ovome slučaju garantira njenu autentičnost). Poslanik Muhammed recipijent i prenosilac Božije riječi je, kao što je poznato, bio nepismen, kao što je djevica Marija kao medij ili prenosilac Božije poruke, prema učenju kršćanstva, bila nevina. U oba slučaja primalac Božije poruke mora, uvjetno rečeno, biti potpuno "čist" da bi primio i, bez mogućnosti intrevencije na sadržaj poruke, autentično prenio Poruku.²

Pažljivijom tekstualnom analizom Kur'ana zapaziti ćemo nekoliko komunikacijskih nivoa, od kojih naročito treba istaći sljedeće:

- Bog se objavljuje konkretnim ličnostima, pojedincima, muškarcima i ženama: Ademu, Nuhu, Ibrahimu, as., hazreti Merjemi, faraonu itd. U svim ovim slučajevima se komunikacija odvija na povijesnoj i horizontalnoj ravni. Sudionik komunikacije obično vidi neki znak, signal ili simbol koji ukazuje na izvor sa kojeg potiče komunikacijski i informativni kanal. Tako Adem vidi zabranjeno drvo, Musa – srušeno brdo, Merjema – lik savršenog muškarca. Ovu vrstu komunikacije karakterizira tajanstvenost, nedokučivost potpunog značenja i naglašeno simboličko značenje predmeta i riječi. Cilj ovakve audio-vizuelne komunikacije između Boga i čovjeka je manifestacija Božije moći na posredan i čovjeku jedino moguć način, jer Bog se čovjeku nikad ne objavljuje u svome naravnom obliku.³ Efekti tih dramatičnih zbivanja kod primalaca, a kasnije čitatelaca poruke jesu strahopoštovanje, vjera, spoznaja i divljenje Božijoj mudrosti i veličini.

- Bog se obraća čovjeku u apstraktnom, univerzalnom smislu, čovjeku kao biću sa specifičnim spoznajnim osobinama. Generalna karakteristika ovog komunikacijskog kur'anskog

nivoa jest da se Bog obraća racionalnoj strani čovjeka, njegovom razumu i osjetilima kojima on percipira svijet.

Cilj koji se želi postići ovom vrstom komunikacije je svojevrsno upoznavanje čovjeka sa vlastitom egzistencijom, sa njenim epifenomenima, sa najvažnijim antropološkim i eshatološkim činjenicama svojstvenim ljudskoj vrsti. S obzirom da takva pitanja intrigiraju sve ljude neovisno od nacionalne, jezičke ili druge identifikacije, Bog recipijenta poruke oslovljava najopćenitijim imeniocem u odnosu na druga bića: čovjekom.

Naprimjer, Bog čovjeku u Knjizi podastire poređenja o prolaznosti i konačnosti ovozemaljskog života sa stalnim prirodnim mijenama. Nerijetko, Kur'an komunicira sa čovjekom na način da čitalac Objave uporedi svoj životni hod sa nicanjem, rastom i konačnim nestajanjem biljaka u prirodi. Te slike, jezgrovitim kontrastima u svim ljudima – neovisno od njihovog vjerskog ili ideološkog ubjedenja – izazivaju osjećaj iste spoznaje:

"Čovjek stoji, međutim, sam kao konačno biće u prostorno-vremenskom svetu, on biva povučen silovitom strujom vremena, biva rasut ekspanzivnom slilom prostora. Sâm prolazeći, on zna o prolaženju konačnih stvari; kao prolazan, on zna o prolaznosti. **Jedino on među prolaznim bićima ima 'zao pogled', on već u proljetnom rasprskavanju vidi zimsku pustoš, u cvetanju propadanje, u snazi slabost, u usponu već slom, u životu već smrt.**"⁴

- Bog se, dakako, obraća i posebnim narodima, Izraelićanima, npr., zatim pripadnicima posebnih religija: jevrejima, kršćanima, sabejcima, ali On komunicira i sa nevjernicima i sa poricateljima istine. Komunikacijski ton u ovim dijelovima Knjige je, razumljivo, nešto oštriji, posebno kad su u pitanju oni koji, i pored očitih znamenja, poriču istinu i postojanje Stvoritelja. Generalna odlika ovog komunikacijskog nivoa ogleda se u svojevrsnoj historijskoj retrospektivi kolektivnih zabluda i poricanja (jevreji)⁵, anticipaciji uspješnog dijaloga sa kršćanima⁶ i radosnog navještenja konačnog spasa vjernika različitih religijskih identiteta.⁷

Govoreći o etičkom profilu određenih

vjerskih zajednica, mjestimično se naznačava i iznijansirana *differentia specifica* unutar iste vjerske zajednice, što implicira općenitu opasnost svake apriorističke generalizacije u tome pogledu.⁸

Kao što se vidi iz navedene tekstualne analize Kur'ana, kur'ansko štivo obiluje raznovrsnim komunikacijskim nivoima i Bog svoju riječ rasprostire u širokom spektru potencijalnih primalaca, od čovjeka u apstraktnom smislu, *homo sapiensa*, preko konkretnih naroda i vjerskih denominacija do cijelog čovječanstva. Posmatrana iz tog ugla, Riječ Božija je permanentno otvorena arena za multidisciplinarni i multikonfensionalan dijalog u kome se ono pojedinačno, lično, ne smije izbrisati i izgubiti u kolektivnom identitetu. Primjeri koji slijede rasvijetlit će tri esencijalna kur'anska komunikološka plana:

- a) medijski
- b) dijaloški
- c) mediološki.

2.1. Medijski plan Kur'ana

Iz nekoliko kur'anskih ajeta razaznaju se jasni komunikacijski razlozi uspjeha Božijih vjerovjesnika u njihovoj misiji prenosilaca, dostavljača i tumača Božije riječi. Svi oni, bez izuzetka, govorili su jezikom svoga naroda.

“Mi nismo poslali nijednog poslanika koji nije govorio **jezikom naroda svoga**” (sura Ibrahim, 4. ajet);

“Mi smo Kur'an učinili lahkim, **na tvome jeziku**” (Merjem, 97. ajet).

Nije slučajno Musau podarena nadnaravna sposobnost komunikacije u vremenu dominacije vradžbine i čarolije (pretvaranje štapa u zmiju, razdvajanje mora udarcem štapa i tome slično). Objava Kur'ana kao jezičkog nenadmašnog fenomena vremenski korespondira sa vrhuncem procvata arapske poezije i književnosti.

“Svi poslanici koji su poslani tokom historije u suštini su bili **komunikatori** koji su se koristili najadekvatnijim metodama da bi prenijeli svoju poruku. Njihova najvažnija metodologija (koja je također metodologija Kur'ana) sastojala se u upotrebi lokalnog, narodnog jezika. To

im je omogućilo legitimitet i kredibilitet kod publike kojoj su poslani. Termin ‘jezik’ u ovome kontekstu ne odnosi se samo na verbalne i pisane forme komunikacije, već i na upotrebu simbola, tradicije, gestikulacije i drugih osebnih veza sa lokalnom kulturom. Islamski masmediji su, stoga, po svojoj prirodi shvaćeni od svih i oni moraju biti jasni i jednostavni, a prema svojoj orijentaciji moraju biti neelitistički. Oni ne smiju reflektirati strane stilove, koncepte i strukture - to su mediji ljudi - namijenjeni ljudima.”⁹

Ovaj medijski plan Kur'ana i dalje je otvoren. Njime se, kao preduvjet uspješne komunikacije i razumijevanja, sugerira prihvatanje svih savremenih i aktuelnih komunikacijskih tehnologija. Prenošnje određenih znanja o islamskoj doktrini i etici iziskuje i ovladavanje savremenim tehnologijama komuniciranja.

“Govoriti jezikom naroda svoga” u savremenim komunikacijskim i tehnološkim uvjetima podrazumijeva **komuniciranje u uvjetima globalizacije**.¹⁰

2.2. Dijaloški plan Kur'ana

U relevantnim teorijama političkog marketinga koje se bave iznalaženjem adekvatnih polazišta za dijalog između pripadnika različitih nacija i kultura između ostalog se ističe preduvjet postojanja “minimuma referentne saglasnosti” o zajedničkim vrijednostima i interesima¹¹. Čitav niz kur'anskih ajeta apostrofira toleranciju, međusobno upoznavanje i uvažavanje, pluralizam različitih vjerovanja i uvjerenja kao izraz Božije milosti i mudrosti po kojoj je On stvorio cijeli svijet.

U tim ajetima nije teško prepoznati opća polazišta i vrijednosti ljudi kao što su sloboda izbora i raznovrsnost ljudskih jezika i kultura.

“O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se poznali” (El-Hudžurat, 13.);

“Svako se okreće prema svojoj Kibli, a vi se potrudite da druge, čineći dobra djela preteknete” (El-Bekara, 148.);

“I reci: ‘Istina dolazi od Gospodara vašeg, pa ko hoće – neka vjeruje, a ko hoće – neka ne vjeruje!’” (El-Kahf, 26.);

“ I jedan od dokaza Njegovih jest stvaranje

nebesa i Zemlje, i raznovrsnost jezika vaših i boja vaših; to su zaista pouke za one koji znaju” (Er-Rum, 22.).

Ovaj dijaloški plan Kur’ana je komunikacijski arhetip i paradigma koja obavezuje muslimane na sučeljavanje mišljenja sa ljudima i zajednicama drukčijih stavova i uvjerenja. Jer, zajedničko polazište svih ljudi je u istovjetnoj biološkoj genezi. Zato je život u multikonfesionalnom društvenom ambijentu sa različitim nacijama, rasama, kulturama i jezicima prilika za bolje i potpunije upoznavanje različitosti koje je Bog stvorio sa ciljem i svrhom. U zajedničke interese i vrijednosti čovječanstva, danas, više nego ikad ranije u povijesti, postavljaju se globalni problemi poput side, ekoloških zagađenja, gladi, nezaposlenosti i niz drugih političkih, ekonomskih i moralnih izazova.

2.3. Mediološki plan

Mediološko značenje ideje ili simbola je slojevitije od samog medijskog izražavanja.

Medio ili medij (u mediologiji) “pokriva područja i pasivnog i aktivnog koja u određenoj epohi ili određenom društvu postaju neophodna za kretanja značenja. Ili sve što teži provođenju simbola (slobodno se može reći skretanju simbola sa puta”.¹²

Kur’an kao materijaliziranu poruku koja nosi u sebi transnacionalna i transjezička značenja neophodno je posmatrati sa mediološkog stanovišta. Koje je mnogolike specifične lokalne osobenosti iznjedrilo povijesno šaroliko, teritorijalno i multikulturalno “dešifriranje” kur’anskih znakova i simbola? Zašto danas govorimo o euroislamu, konzervativnom ili reformatorskom pristupu Kur’anu? Zašto se tek sa modernim znanstvenim otkrićima i tehnološkim pronalascima otkrivaju do sada potpuno nepoznati slojevi kur’anskih značenja? Na pitanja ovakvoga tipa neophodan je multidisciplinarni pristup izučavanja Kur’ana kao **medija** čija simbolička moć putuje kroz vrijeme neovisno od historijskih promjena.¹³ Mediološki pristup Kur’anu sužava mogućnosti dogmatske, ideološke i izvankontekstualne interpretacije islama. Razvitak nauke o jeziku,

sociolingvistike, npr., koja je relativno mlada nauka, otvara vrata slojevitog proučavanja različitih interpretacija Božije riječi s obzirom na uticaj jezika na društveni kontekst i obrnuto. Stanoviti uticaj na razumijevanje Kur’ana bez sumnje će vršiti i dalji razvitak tehnologije. Zar pojava genetskog inženjeringa i kloniranja nije podstakla na afirmaciju nekih kura’anskih ajeta koji su jedno vrijeme bili manje pod lupom proučavanja i intelektualne analize.

Mediološki plan Kur’ana jedan je od najznačajnijih dokaza univerzalnosti značenja Božije riječi.

Raspoznavanje i tumačenje tih značenja je povijesni proces uvjetovan saznavnim, etičkim i tehničkim mogućnostima određene ljudske epohe. Preciznije kazano, značajandio kur’anskog komuniciranja je usmjeren svojim verbalnim i simboličkim značenjima “anonimnom” čitaocu, koji će sa povijesne distance univerzalnim komunikacijskim pojmovima (znakovi, simboli,) i jezičkim sredstvima uspostavljati komunikaciju sa Uzvišenim Bogom i njegovim mnogobrojnim svjetovima.

Bilješke:

¹ Ovo je dio definicije o tome šta obuhvata pojam komunikacije koju daje istaknuti intelektualac i istraživač iz područja sociolingvistike Milorad Radovanović. Zanimljivo je da se izvor komunikacije koju autor imenjuje Nestvorenim i po naučnim kriterijima uopće ne problematizira. Vidi o tome: M Radovanović, Sociolingvistika, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2003., 54.str.

² Analogiju kojom smo se poslužili za ilustraciju komunikacijskih uloga Poslanika Muhammeda, a.s., i hazreti Merjeme preuzeli smo od znamenitog učenjaka S. H. Nasra. Autor je šire obrazlaže u tekstu Kur'an – Božija riječ, izvor znanja i djela, Enes Karić, Kur'an u savremenom dobu razumijevanja, Svjetlost, Sarajevo, 1990., 30 str.

³ Vidi Kur'an, El-An'am, 102.

⁴ Vidi: Eugen, Fink, Osnovni fenomeni ljudskog postojanja, Nolit, Beograd, 1984., str. 97. (boldiranje teksta je autorovo)

⁵ Na mnogim mjestima u Kur'anu Uzvišeni Bog izriče prijekor generacijama jevreja koji su ubijali Božije poslanike, svjesno kršili Božije zabrane i iznosili laži na Stvoritelja

⁶ U Kur'anskoj suri El-Maida, u drugom dijelu 82. ajeta, Gospodar kaže: "I svakako ćeš naći da su vjernicima najbliži prijatelji oni koji govore: 'Mi smo kršćani', zato što među njima ima svećenika monaha i što se oni ne ohole"

⁷ Uzvišeni Bog u Kur'anu doslovno kaže: "One koji su vjerovali, pa i one koji su bili jevreji, i kršćani i Sabijci - one koji su u Allaha i onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – doista čeka nagrada od Gospodara njihova; ničega se oni neće bojati i ni za čim neće tugovati" (El-Bekara, 62.)

⁸ Slikovit primjer se navodi u Kur'anu, u suri Ali Imran, 71. ajet:

"Ima sljedbenika Knjige koji će ti vratiti ako im povjeriš tovar blaga, a ima i onih koji ti neće vratiti ako im povjeriš samo jedan dinar, ako ga ne budeš stalno pratio..."

⁹ Suhaib Džemal el-Barzinji, Working principles for an islamic model in mass media communication, International Institute of Islamic Thought, bez mjesta izd., 1997., str. 39.

¹⁰ Značajnu distinkciju u značenju termina "globalne komunikacije" i "komuniciranje u uvjetima globalizacije" obrazlaže Jelenka Vočkić-Avdagić. S obzirom da je manji dio čovječanstva danas komunikacijski tehnološki osposobljen za globalno komuniciranje, primjerenije je upotrebljavati sintagmu "komuniciranje u uvjetima globalizacije". Više o tome, vidi: Jelenka Vočkić-Avdagić, Suvremene komunikacije ne/sigurna igra svijeta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2000., str. 60.

¹¹ Spomenutu sintagmu teoretski eksplicira profesor B. Spahić. O tome vidjeti njegovu knjigu Izazovi političkog marketinga deset godina poslije kao i prije deset godina, Compact-E, Sarajevo, 2000.

¹² R. Debre, Uvod u mediologiju, Clio, Beograd, 2000., str. 154.

¹³ O naknadnom efektu poruka koje preobražavaju cijela društva, R. Debre izvrsno primjećuje: "Činjenica je da je Isusova poruka, tri veka pošto je poslata, mogla preobraziti Rimsko carstvo i stvoriti hrišćanstvo. Ili da je zbog Lutera, nemačkog monaha iz reda svetog Augustina i njegovih petnaest teza na latinskom jeziku na crkvenim vratima, Evropa, opustošena ognjem i mačem, završila u krvi do kolena. Kako je jedan štampani plakat mogao prerasti u verski rat ili u protestantsko učenje?" R. Debre, nav. djelo, str 139.

Summary

Meho Šljivo

FORMS OF COMMUNICATION IN THE QUR'AN

This text deals with the possibility of a scientific approach to researching the Qur'an as the Message with layers of communication. Author particularly emphasizes three essential forms of the communication in the Qur'an: communication through medium and dialogue and mediological type. The God Sublime shapes the communication with the real and potential recipients of the communication using different styles.

The Creator addresses the individuals, nations, messengers; in every situation, the communication of the Qur'an is characterized by certain logical and linguistic (verbal and non-verbal) patterns. By revealing these patterns, the reader of the Qur'an deepens his/her knowledge on the meaning of the God's revelation given through different historical epochs.

موجز**أبعاد الاتصال في القرآن**

ميهو شليفو

يشير المقال إلى إمكانية اتباع الأسلوب العلمي في دراسة القرآن الكريم باعتباره رسالة متعددة أبعاد الاتصال. ويذكر الكاتب ثلاثة أبعاد اتصال رئيسية في القرآن وهي: البعد الإعلامي والبعد الحوارية والبعد الإعلامي العلمي. والله سبحانه وتعالى يخاطب في القرآن الكريم أشخاصاً محددين وغير محددين وذلك بأساليب مختلفة من الاتصال. وسواء كان الخالق سبحانه وتعالى يخاطب أفراداً أو شعوباً أو أنبياء؛ فإن الاتصال القرآني في جميع الحالات تحكمه قوانين منطقية ولغوية (كلامية وغير كلامية). وعندما يتعرف قارئ القرآن على هذه القوانين فإنه يعمق معرفته حول معنى الوحي الإلهي في مختلف العصور التاريخية.